

Merima Jašarević – Abida Pehlić

KOBNE POSLJEDICE DRUŠTVENE TRANZICIJE: SEKSUALNA EKSPLOATACIJA ŽENA KAO POSLJEDICA TRGOVINE LJUDIMA U HERCEGOVAČKO- NERETVANSKOM KANTONU

SAŽETAK

Trgovina ljudima je goruće društveno pitanje posebno kada se uzme u obzir činjenica da je trgovina ljudima u cilju seksualne eksploatacije žena/djece trenutno ekonomski najunosnija društvena kriminalna aktivnost od bilo koje druge aktivnosti u BiH, posebno nakon zadnjeg rata.

Na prostorima Balkana trgovina ljudima je postojala i ranije, ali se širenje ove pojave javilo prvenstveno kao posljedica rata i raspada SFRJ, koji je bio praćen velikim razaranjima, raseljavanjem i nekontrolisanom migracijom stanovništva uz prisustvo velikog broja različitih domaćih i stranih vojnih formacija. Ratovi i siromaštvo doprinijeli su većoj vidljivosti i zastupljenosti ove pojave u našem društvu. Neki autori u kontekstu veza između rata i propasti države, s jedne strane, i trgovine ljudima, s druge, prihvataju kako se o ovim korelacijama tek odnedavno počelo otvoreno govoriti.

Ključne riječi: trgovina ljudima, seksualna eksploatacija, trafficking, žrtve rata

Uvod

Ovaj znanstveni članak se bavi preglednom analizom podataka i zaključaka naučno-istraživačkog projekta tj. master rada na temu ***Uzroci i posljedice trgovine ljudima kao najtežeg oblika kršenja ljudskih prava*** kojeg je autorica

Pehlić odbranila 2019. godine na Nastavničkom fakultetu Univerziteta „Džemal Bijedić“ u Mostaru.

Može se istaknuti da je trgovina ljudima goruće društveno pitanje posebno kada se uzme u obzir činjenica da je trgovina ljudima u cilju seksualne eksploatacije žena/djece trenutno ekonomski najunosnija društvena kriminalna aktivnost od bilo koje druge aktivnosti u BiH, posebno nakon zadnjeg rata.

Općepoznato je da je trgovina ljudima ne tako noviji fenomen koji seže daleko u prošlost, odnosno u period robovlasništva. Društvenu osnovu robovlasničkog društva čini robovlasnička privatna svojina koja ne označava samo svojinu na sredstvima za rad, već i svojinu na robovima (Marković, 1982). U doba robovlasništva osobama su oduzimana osnovna ljudska prava – pravo na život i slobodu te im je dodjeljivan društveni status koji je postojao predmetom raznih oblika iskorištavanja. Historijski gledano, robovi su najčešće korišteni kao neplaćena radna snaga koja nema prava odbiti, napustiti ili dobiti naknadu za svoj rad. Ropstvo je bilo sastavni dio mnogih kultura kroz historiju, ali se u savremenju kulturi smatra neprihvatljivim i nehumanim.¹

Na prostorima Balkana trgovina ljudima je postojala i ranije, ali se širenje ove pojave javilo prvenstveno kao posljedica rata i raspada SFRJ, koji je bio praćen velikim razaranjima, raseljavanjem i nekontrolisanom migracijom stanovništva uz prisustvo velikog broja različitih domaćih i stranih vojnih formacija. Ratovi i siromaštvo doprinijeli su većoj vidljivosti i zastupljenosti ove pojave u našem društvu. Neki autori u kontekstu veza između rata i propasti države, s jedne strane, i trgovine ljudima, s druge, prihvataju kako se o ovim korelacijama tek odnedavno počelo otvoreno govoriti (Mujanović i dr., 2016).

Moderna društva se danas nerijetko susreću s ovim izuzetno kompleksnim i dinamičnim fenomenom koji zbog svoje nevidljivosti, mobilnosti i

1 Široko rasprostranjeno i svakako prihvaćeno ropstvo zabilježeno je još od vremena Mezopotamije oko 1800. pr. n. e. pa preko drevnog Egipta, antičke Grčke, starog Rima, Perzije, Kine, civilizacija Maja, Azteka i Indije, pa do Bizantije, Arabije i Otomanske imperije (Mujanović i dr., 2016). Samuel Menefee (1981), kako je navedeno u radu Carol Pateman (2001), kaže da prodaja supruge postaje redovna pojava od 1553. sve do dvadesetog vijeka. On tvrdi da su prodaja robova i prodaja supruge postojali odvojeno i da ukidanje trgovine robljem nije imalo nikakvog uticaja na trgovinu suprugama. On također navodi kako su supruge bile mnogo jeftinije od robova pa čak i od leševa, i da su na aukciju obično izvođene s ularom oko vrata.

organizovanosti kako u nacionalnim, tako i u međunarodnim razmjerama, predstavlja složen i ozbiljan socijalni problem (Mujanović i dr., 2016). Mnogi stručnjaci koji rade na problemu trgovine ljudima su mišljenja da je trgovina ljudima unosnija od trgovine narkoticima i trgovine oružjem, jer se ljudsko tijelo može iskorištavati neborojeno puta.

Nasilje nad ženama je rezultat naravnoteže moći između žena i muškaraca.² Svaki akt rodno zasnovanog nasilja koji dovodi do fizičke, seksualne, psihičke i ekonomske povrede, odnosno patnje za žene, uključujući prijetnje takvim ponašanjem se smatra nasiljem nad ženama. Ovo istraživanje pokazuje da se vlasti Bosne i Hercegovine ne pridržavaju u potpunosti minimalnih standarda za eliminisanje trgovine ljudima; (...) Kao i u proteklih pet godina, BiH je polazišna, odredišna i tranzitna zemlja za muškarce, žene, djecu i maloljetnike koji su žrtve trgovine ljudima radi seksualnog iskorištavanja i prisilnog rada.³

Uslovi života u HNK, obilježeni različitim procesima tranzicije nakon rata, te nepoduzimanje adekvatnih mjera za borbu protiv trgovine ljudima i nesankcionisanje krivičnog djela trgovine ljudima, su značajano uticali na njenu pojavu i porast, koja kao najteži oblik kršenja ljudskih prava predstavlja ozbiljan društveni problem.

Istraživanje je sprovedeno na području HNK putem tri tehnike istraživanja: anketa, fokus grupni intervju i analiza studija slučaja. Fokus grupni intervjui su sprovedeni sa pripadnicama, članicama NVO resora u HNK te su ponajviše iskorišteni za pregledne zaključke u ovom članku. Anketa sprovedena među 200

2 Konvencija o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena (CEDAW), koja je usvojena 1979, predstavlja najopsežniji međunarodni dokument koji se bavi pravima žena. Iako se u Konvenciji ne govori konkretno o nasilju nad ženama, izuzev u kontekstu trgovine osobama i prostitucije, mnoge njene klauzule, uključujući i onu o borbi protiv diskriminacije, štite žene od nasilja (Manjoo, R. i McRaith, C., 2011). Prema Preporuci 19 UN Komiteta CEDAW iz 1992, nasilje nad ženama predstavlja oblik diskriminacije u smislu člana 1. Konvencije o eliminisanju svih oblika diskriminacije žena (CEDAW) i treba ga smatrati ozbiljnim kršenjem ženskih ljudskih prava: „Konvencija u članu 1 definiše diskriminaciju žena. Tako član 6. CEDAW Konvencije propisuje da se države potpisnice obavezuju da poduzmu sve odgovarajuće mjere, uključujući i donošenje zakona, da bi spriječile sve vrste trgovine ženama i iskorištavanja ženske prostitucije (Priručnik o zaštiti žrtava trgovine ljudima u BiH).

3 Izvještaj State Department-a SAD o stanju u oblasti trgovine ljudima u BiH za 2017. godinu, <https://www.state.gov/j/tip/rls/tiprpt/countries/2018/282617.htm>, posjećeno 28.12.2018. u 18.00 h

mladih te analiza studija slučaja obrađene su kao posebne tematske cjeline ovog članka.

Bosna i Hercegovina – od zemlje tranzita do zemlje porijekla žrtava trgovine ljudima

Posmatrano u cijelosti, trgovina ljudima je globalna pojava od koje ni jedna država više nije pošteđena, pa ni BiH. O pojmu trgovine ljudima se u BiH, najviše u medijima i u ponekim nevladinim krugovima, prvi put govori neposredno nakon završetka posljednjeg rata. BiH je primarno bila zemlja tranzita za usluge seksualnog iskorištavanja, tj. bila je samo privremeno odredište za djevojke i žene iz zemalja nastalih raspadom SSSR-a, te iz Srbije, Rumunije i Bugarske. Te djevojke i žene su najčešće bile prisiljavane na prostituciju koja se odvijala u mnogobrojnim noćnim klubovima lociranim u blizini velikih vojnih baza. Desetine djevojaka su u tim klubovima pružale seksualne usluge u zamjenu za novac, a njihove usluge su naplaćivali vlasnici tih lokala ili njihovi pomoćnici⁴. S obzirom na činjenicu da je pojam trgovina ljudima poslije rata još uvijek bio nepoznanica, prevladavalo je mišljenje, pa čak i među pripadnicima agencija za sprovođenje zakona, da se te djevojke zapravo bave prostitucijom, koja podrazumijeva dobrovoljni pristanak za stupanje u seksualni odnos u zamjenu za materijalnu ili finansijsku naknadu.

Na stanje trgovine ljudima u BiH su uticale različite okolnosti koje se prvenstveno odnose na geopolitičke promjene koje su se desile početkom devedesetih godina prošlog stoljeća u istočnoj, centralnoj i jugoistočnoj Evropi. Na situaciju je također uticala društvena dezintegracija kao posljedica rata, što je nesumnjivo uticalo na slabo funkcionisanje državnih institucija u poslijeratnom periodu. Prisustvo međunarodnih mirovnih snaga koje su raspoređene nakon okončanja konflikta je sljedeći faktor koji je uticao na stanje trgovine ljudima u BiH (Lalić, 2007). Barbara Bedont (2001), kako navodi Rehn (2002), je navela da su, prema procjenama, u to vrijeme u BiH međunarodni predstavnici, uključujući policijske posmatrače, vojnike, mehaničare, socijalne i humanitarne

4 Podaci organizacije Novi put iz Mostara.

radnike, činili oko 30 posto prihoda od tih bosankohercegovačkih bordela. Rehn (2002) navodi da je, prema podacima misije UN-a u BiH (UNMIBH), 60% žena koje su tada bile žrtve trgovine ljudima na ovim područjima bilo porijeklom iz ruralnih i urbanih područja, te da su imale između 19 i 24 godina. Oko 75% žrtava je napustilo dom s lažnom ponudom za posao. Ostale su bile otete ili su pristale da budu prostitutke, ali su se onda prisiljavale na pružanje seksualnih usluga. Rehn (2002) dalje navodi da je važno napomenuti da je, osim službenika IPTF-a i SFOR-a, većina osoba koje su koristile usluge žrtava trgovine ljudima u svrhu seksualne eksploatacije bili civili, lokalni kriminalci i predstavnici lokalnih vlasti.

Zbog toga je Misija UN IPTF u BiH uspostavila poseban tim pod nazivom STOP tim⁵, čiji je cilj bio sprečavanje trgovine ljudima u BiH, ali i čuvanje ugleda Međunarodne zajednice. Konačno, krajem devedesetih godina 20. i početkom 21. vijeka pod pritiskom Međunarodne zajednice i nakon brojnih racija takvi noćni klubovi se zatvaraju, dok se kontrole prelazaka granice BiH sa istočnim susjedima pooštravaju. Međutim, to je uslijedilo tek nakon što je predstavljen izvještaj Human Rights World Watch-a 2001. (Pehlić, 2010), kao i nakon UN-ovih prijetnji da će BiH biti izložena sankcijama. Te mjere su dovele do značajnog smanjenja nelegalnog prisustva stranih djevojaka. Međutim, javio se novi problem koji je u velikoj mjeri prisutan i danas – trgovina bosanskohercegovačkim državljanima u svrhu seksualne eksploatacije. Komercijalne seksualne usluge, koje predstavljaju vrlo unosan izvor prihoda za organizirane kriminalne mreže u zemlji, su evoluirale i odvijaju se prikriveno. Time je njihovo otkrivanje postalo sve teže (Longino, 2008 navedeno u Muftić, 2013). Žrtve trgovine ljudima su samo premještene iz noćnih klubova u dobro skrivene apartmane, vikendice, luksuzne kuće pa čak i hotele gdje su nastavile pružati seksualne usluge „klijentima“ (Pehlić, 2010).

S promjenom na tržištu, BiH je postala zemlja porijekla žrtava trgovine ljudima, pri čemu je većina žrtava trgovine u svrhu seksualne eksploatacije porijeklom iz BiH (Burton, 2013). To je još više zamrsilo situaciju po pitanju trgovine ljudima u BiH, jer je identifikacija domaćih žrtava trgovine ljudima vrlo teška (Stolz, 2010). Također su identifikacija i istraga slučajeva trgovine ljudima

5 <http://www.nato.int/sfor/trans/2002/t021017a.htm>, posjećeno 15.05.2017. u 12.30 h

samim tim postali otežani. Strane žrtve trgovine ljudima su zamijenjene mladim i siromašnim djevojkama „iz susjedstva“, posebno bez jednog ili oba roditelja, ili djevojkama koje dolaze iz disfunkcionalnih porodica, koje su ušle u svijet droga i alkoholizma.

Iako trgovina ljudima već više od 20 godina predstavlja velik društveni problem u BiH, koja je od zemlje tranzita i odredišta postala prvenstveno zemlja porijekla žrtava, trgovina ljudima još uvijek nije dovoljno istraženo područje. Smatra se da studija koju je uradila Muftić (2013) daje jednu od prvih empirijskih analiza stavova bosanskohercegovačkih policijskih službenika o trgovini seksualnim uslugama, uključujući istraživanje kakav utjecaj, ako postoji, imaju različiti faktori na podršku policijskih službenika kaznenim sankcijama za aktere koji su uključeni u trgovinu seksualnim uslugama. Ova studija je pokazala da će policijski službenici koji imaju mitska uvjerenja o prostituciji vjerovatno podupirati kaznene sankcije za žrtve trgovine ljudima, ali vjerovatno neće podržavati takve sankcije za trgovce ljudima ili konzumente plaćenih seksualnih usluga, u poređenju s policijskim službenicima koji nemaju mitska uvjerenja o prostituciji.

Alarmantan je trend što se dozna granica žrtava, koje su uglavnom djeca (djevojčice), ali sve češće i muškarci – prvenstveno dječaci, sve više spušta, čime ovaj problem postaje složeniji i problematičniji u odnosu na kršenje ljudskih prava i osnovnih sloboda (Mujanović i dr., 2016). Trgovina ljudima je krivično djelo i predstavlja jedan od najtežih oblika kršenja ljudskih prava, a žrtve trgovine ljudima su podvrgnute najsurovijim oblicima torture i nehumanog postupanja.

Trgovina ljudima u BiH je relativno novi fenomen i još uvijek nije dovoljno istražen, iako je tokom 20 godina mijenjao svoje oblike i od prvobitne seksualne eksploatacije djevojaka i žena, prerastao je u ozbiljan problem koji sada obuhvata i djecu i muškarce. U Izvještaju o trgovini ljudima za 2017. godinu Ministarstvo vanjskih poslova SAD-a navodi da su bosanskohercegovačke žene i djevojke podvrgnute trgovini ljudima u svrhu seksualne eksploatacije unutar zemlje u privatnim kućama, motelima i benzinskim pumpama. U Izvještaju se dalje navodi da su ekonomski ugrožena romska djeca podvrgnuta prisilnom prosjačenju i prisilnom služenju u domaćinstvima u prisilnim brakovima, kao i

da korupcija i umiješanost službenih osoba u izvršenje krivičnog djela trgovine ljudima i dalje predstavljaju znatan problem.

Nasilje nad ženama je široko rasprostranjen društveni problem u BiH koji se još uvijek posmatra i toleriše kao društveno prihvatljivo ponašanje i opravdava tradicionalnim i patrijarhalnim shvatanjima uloge i položaja žena u našem društvu, iako predstavlja teško kršenje osnovnih ljudskih prava i sloboda žena žrtava nasilja. Ovakav odnos prema osobama ženskog spola, koji jača stereotipe o ženama i njihovo tretiranje kao objekte a ne kao subjekte, također ima za posljedicu tolerisanje pa i opravdavanje trgovine ženama, koje čine većinu žrtava.

Takav obrazac ponašanja se također prenosi na odnos prema žrtvama trgovine ljudima u svrhu seksualnog iskorištavanja, koje su mahom osobe ženskog spola, a nerijetko čak i maloljetnice. Zvanične statistike kazuju da je obim pojave ponovo u porastu. BiH, a samim tim i HNK, je i dalje područje odredišta, tranzita, a u posljednje vrijeme sve više zemlja porijekla žrtava trgovine ljudima koje se iskorištavaju i u zemlji, ali i u inostranstvu. Tome umnogome doprinosi nedostatak ozbiljnijih kampanja, a nizak nivo svijesti o fenomenu trgovine ljudima, njegovim uzrocima, posljedicama, načinu sprječavanja je prisutan među ranjivim kategorijama, što uzrokuje kontinuirani porast broja žrtava.

Tokom provođenja aktivnosti koje su imale za cilj smanjenje potražnje komercijalnih seksualnih usluga, autorica Pehlić je razgovarala s desetinama potencijalnih i stvarnih korisnika ovakvih usluga. Većina njih ove djevojke i žene smatra nemoralnim osobama koje žele da na „lak i brz“ način dođu do velike zarade i nisu vidjeli ništa sporno u tome što su se te usluge, zapravo, ugovarale s „posrednikom“, najčešće muškarcem, dok pružateljice usluga ne bi mogle da odbiju klijenta niti neku od usluga koje su se tražile od njih.

Stanovnici HNK, pogotovo Grada Mostara, gdje je problem prisilnog prosjačenja romske djece, možda, najprisutniji u čitavoj BiH i u stalnom je porastu, nerijetko verbalno osuđuju prosjačenje romske djece, pogotovo one djece koje borave na ulici tokom kasnih noćnih sati i za vrijeme loših vremenskih uslova. Međutim, iako su ova djeca izložena i fizičkom i psihičkom kažnjavanju, malo toga se konkretno radi na suzbijanju ovog teškog kršenja ljudskih, odnosno dječijih prava,. U pravilu se ova pojava opravdava tradicijom i načinom

života Roma u BiH te se, zapravo, na taj način potiče trgovina romskom djecom u svrhu prisilnog prosjačenja.

Na osnovu informacija kojima raspolaže udruženje „Novi put“ iz Mostara, koja je trenutno jedna od najaktivnijih organizacija na području BiH koja se bavi prevencijom trgovine ljudima, u HNK se u posljednje vrijeme može uočiti veliki broj sumnjivih oglasa u kojima se najviše traže ženske osobe od 18-25 godina za vršenje raznih poslova u inostranstvu bez potrebnog radnog iskustva i poznavanja jezika zemlje odredišta. Ni u jednom takvom oglasu nisu navedeni podaci o poslodavcu, a kontakt podaci su slobodne e-mail adrese ili prepaid brojevi. Zbog neinformisanosti o problemu trgovine ljudima, ljudi, pretežno mladi, prihvataju takve ponude koje ne daju čak ni najosnovnije informacija o poslodavcu, uslovima rada i slično, te tako upadaju u lanac trgovine ljudima.

Seksualna eksploatacija kao posljedica trgovina - najteži oblik kršenja ljudskih prava

Trgovina ljudima je postala fenomen koji zahvaća sve pore društva i usprkos činjenici da je ropstvo zvanično ukinuto, ona se često naziva i modernim oblikom ropstva, a trgovci ljudima finansijsku zaradu koju ostvaruju stavljaju ispred ljudskog života. Žrtve trgovine ljudima su predmet seksualnog iskorištavanja, prisilnog rada, prisilnog prosjačenja, prisilnih brakova, prisilnog uklanjanja organa ili vršenja krivičnih djela i na taj način postaju roba koja se može prodavati više puta, što ih i čini ekonomski isplativim. Izjednačavanje ljudskih bića s robom i njihovo korištenje kao instrumenta za ostvarivanje zarade teška je povreda ljudskog dostojanstva.

Tokom perioda eksploatacije, žrtve trgovine ljudima su podvrgnute fizičkom, seksualnom i psihičkom zlostavljanju, sloboda kretanja im je ograničena ili uskraćena, čime im se krše osnovna ljudska prava. Žrtva gubi svoj identitet, a time i kontrolu nad vlastitim životom. Bitno je naglasiti kako su ovim fenomenom osobito pogođene žene, budući da se trgovina ljudima najčešće ostvaruje u obliku seksualne eksploatacije. Žrtve seksualne eksploatacije redovno se suočavaju s društvenim posljedicama poput stigmatizacije. Trgovina

ljudima također može biti štetna i za čitave porodice koje mogu biti zarobljene u dužničkom ropstvu zbog nemogućnosti da otplate dugove nekog od članova njihove porodice.

Zemlje s dugogodišnjim trendom siromaštva, zemlje pogođene prirodnim katastrofama, zemlje u kojima su djevojke i žene tradicionalno u podređenom položaju, su zemlje izvor žrtava trgovine ljudima. Žrtve nije teško uvjeriti da odu u stranu zemlju gdje će imati puno bolju zaradu i ljepši život (Belušić, 2006).

Iskorištavanje u lancu trgovine ljudima ostavlja dugotrajne, ponekad čak i neizlječive posljedice na žrtve, što uveliko otežava njihovo liječenje i vraćanje u prijašnje normalno stanje.

Društvena (ne)osvještenost o trgovini ljudima

Sprovedena anketa u drugoj polovini 2018. godine na području HNK je obuhvatila 200 ispitanica i ispitanika. Kako bi se stekao uvid u trenutnu situaciju po pitanju trgovine ljudima u HNK, u ovom istraživanju je korištena anketa koja je usmjerena na individualne aktere kao ispitanike. Anketa se sastojala od 12 pitanja, a cilj anketiranja je bio da se detaljno analizira i sagleda trenutno stanje po pitanju trgovine ljudima u HNK te uzroci i posljedice ovog fenomena kao jednog od najtežih oblika kršenja ljudskih prava.

Zvanične statistike ukazuju na porast broja žrtava trgovine ljudima na području cijele BiH. Najranjiviju kategoriju predstavljaju mladi koji se u sve većem broju odlučuju da napuste zemlju u potrazi za poslom.

Anketna pitanja su distribuisana među učenicima i učenicama srednjih škola, studentima i studenticama, te osobama koje su završile školovanje, a koji žive na području HNK. Uzorak je brojao **200** osoba između **16** i **22** godine. Od ukupno **200** ispitanika, njih **87** su bili **muškaraci (43,5%)**, dok je žena bilo **113 (56,5%)**. Najviše je bilo ispitanika koji su imali **22** godine.

Neki od zaključaka koji proizlaze iz provedene ankete važni su za shvatanje **da ne postoji društvena svijest** o važnosti ovog problema te da zbog takve situacije imamo u porastu žrtve trgovinom ljudima. U zvaničnim međunarodnim izvještajima koji prate problem trgovine ljudima u BiH se ističe da stanovništvo općenito nije dovoljno informisano o problemu trgovine ljudima. Međutim,

rezultati povedene ankete su poražavajući, jer **60% ispitanika ne zna definisati pojam trgovine ljudima**, **29%** njih je navelo da nikada nisu čuli za pojam trgovine ljudima, a samo **11%** od ukupnog broja ispitanika je navelo da zna značenje ovog pojma.

Najviše odgovora, odnosno **35%**, je definisalo trgovinu ljudima kao **uzimanje i prodaju ljudskih organa**, **21%** odgovora se odnosilo na **seksualnu eksploataciju**, dok je najmanji broj odgovora obuhvatilo **radnu eksploataciju (12%)**, te **prisilno prosjačenje (5%) i prisilno vršenje krivičnih djela (5%)**, dok je **0%** odgovora definisalo prisilne brakove kao trgovinu ljudima. Međutim, iako je uzimanje i prodaja ljudskih organa jedan od oblika trgovine ljudima, on je po zvaničnim statistikama jedini oblik trgovine ljudima koji još uvijek nije identifikovan u BiH.

Iako je BiH zvanično identifikovana kao zemlja porijekla žrtava trgovine ljudima, čak **62%** ispitanika je izjavilo da **nikada nisu čuli** za neki slučaj trgovine ljudima u BiH. Određen procenat ispitanika je čuo za neki slučaj trgovine ljudima u BiH putem medija (**11%**), u školi/na fakultetu (**11%**), od predstavnika nevladinih organizacija (**12%**), dok niti jedan ispitanik/ca nije čuo/la za slučaj trgovine ljudima direktno od žrtve. Ovi odgovori još jednom ukazuju na nizak nivo svijesti o trgovini ljudima u BiH, u zemlji koja je već dugi niz godina identifikovana kao prvenstveno zemlja porijekla žrtava trgovine ljudima. Osim toga, medijsko izvještavanje se smatra u ovom slučaju vrlo netransparentnim. Najčešće kao sporedna vijest, u duhu senzacionalizma, žene žrtve bivaju prezentirane kao „obične prostitutke“, što dodatno osnažuje matricu šovinizma i tradicijskog diskursa, posebno partijarhata, kao uveliko osnaženog sistema djelovanja u BiH.

Nevjerovatno je da je čak **73%** ispitanika, ili njih **146**, izjavilo da ne znaju da li trgovina ljudima postoji u HNK, dok je samo njih **11** ili **6%** izjavilo da trgovina ljudima postoji u HNK i da je u porastu. Na tragu rečenoga, u Mostaru, a pogotovo tokom turističke sezone, brojna djeca pretežno romske nacionalnosti prosjače od 0-24 predstavljajući na taj način prvu liniju opasnosti za širenje trgovine ljudima. Nažalost, iako je trgovina ljudima u svrhu prisilnog prosjačenja jedan od najvidljivijih oblika trgovine ljudima, većina mladih u HNK ne zna da (li) trgovina ljudima postoji u HNK. Dakle, ispitanici upoznati

sa činjenicom da prosjačenje jeste kršenje ljudskih prava, tj. predstavlja jedan od oblika trgovine ljudima.

Nažalost, iako većina ispitanika želi i planira da napusti BiH i da potraži zaposlenje u inostranstvu, veoma je mali broj onih koji su upoznati s legalnim načinima zapošljavanja bosanskohercegovačkih državljana u inostranstvu. Među ispitanicima je bilo mladih koji imaju i državljanstvo Republike Hrvatske, pa im samim tim nije potrebna radna dozvola za rad u zemljama članicama EU. Ipak, svako legalno zaposlenje podrazumijeva potpisivanje ugovora o radu. Međutim, samo **5%** od ukupnog broja ispitanika je izjavilo da je potrebno da potpišu ugovor o radu da bi imali legalno zaposlenje u inostranstvu, kao i u svakoj drugoj zemlji, **15%** ih je odgovorilo da im je potrebno da dobiju radnu dozvolu u ambasadi te zemlje, **27%** nije uopšte upoznato s legalnim načinom zapošljavanja van BiH, dok je čak **53%** ispitanika izjavilo da im nije potrebno ništa od navedenog.

„Da li biste se javili na oglas za posao koji ste vidjeli na ulici?“ – bilo je jedno od pitanja naše ankete. Odgovori ukazuju na to da mladi ljudi **nisu svjesni opasnosti** koje se kriju iza ovakvih oglasa i samo njih **35%** je izjavilo da ne bi prihvatilo takvu ponudu za posao, **55%** ispitanika je izjavilo da bi prihvatilo posao oglasen na ulici ako bi bili dobro plaćeni, a **10%** je izjavilo da bi prihvatili takvu ponudu za posao. Ovakav stav mladih izaziva zabrinutost, pogotovo kada se uzme u obzir činjenica da je samo **5%** od ukupnog broja ispitanika izjavilo da ima posao, a **65%** ispitanika bi prihvatilo ponudu za posao koja ne daje bilo kakve informacije o vrsti posla, traženim kvalifikacijama ili poslodavcu. Ovakvi odgovori ispitanika još jednom ukazuju na ranjivost mladih na trgovinu ljudima te nepoznavanje ovog problema.

Razvoj moderne tehnologije i sve veće korištenje društvenih mreža, pogotovo od strane mlađe populacije, doprinosi boljoj i bržoj komunikaciji između različitih aktera. Međutim, ovaj *cyber* prostor također predstavlja pogodno tlo za anonimno i nekažnjeno vrbovanje potencijalnih žrtava trgovine ljudima pošto ne postoji direktni kontakt između sagovornika, a komunikacija se najčešće odvija putem pisanih poruka. Osim toga, internet omogućava vrbovanje neograničenog broja ljudi na širokom geografskom području u veoma kratkom vremenu. Kada uzmemo u obzir činjenicu da se ispitanici provedene ankete

aktivno i svakodnevno koriste savremenim informacionim tehnologijama, onda se može zaključiti da podaci iz ankete ukazuju i na neinformisanost mladih o vrbovanju putem interneta, odnosno na njihovu ranjivost na trgovinu ljudima.

Interesantno je da je samo **9%** ispitanika izjavilo da su muškarci najčešće žrtve trgovine ljudima. **50%** datih odgovora navodi da ispitanici misle da su djeca najčešće žrtve trgovine ljudima, a odmah poslije djece su žene sa **41%**. Na osnovu odgovora na postavljeno pitanje u anketi „*Ko su po Vašem mišljenju najčešće žrtve trgovine ljudima*“, analiza je pokazala (opet) nisku svijest o problemu trgovine ljudima među ispitanicima. Može se pretpostaviti da su se ispitanici vodili već uvriježenim društvenim mišljenjem da su žene i djeca slabija, odnosno najčešće ugrožena kategorija u društvu, te da su samim tim i najčešće žrtve trgovine ljudima. Nažalost, zvanične statistike o trgovini ljudima u BiH pokazuju da je u **2017.** godini **70%** identifikovanih žrtava trgovine ljudima bilo ženskog spola.

Ispitanici su imali mogućnost da ponude više odgovora na pitanje koje se odnosilo na najvažnije uzroke trgovine ljudima. **40%** datih odgovora navodi da je loša politička situacija jedan od najvažnijih uzroka trgovine ljudima, a **29%** od ukupnog broja ponuđenih odgovora se odnosilo na siromaštvo kao najvažniji uzrok trgovine ljudima. Znatno mali broj ispitanika (**8%**) je mišljenja da su lakovjernost i povodljivost važni uzroci trgovine ljudima, dok je procenat onih koji smatraju da je uzrok objavljivanje ličnih podataka na društvenim mrežama, odnosno javljanje na neprovjerene oglase skoro zanemariv (po **2%**).

S obzirom na date odgovore anketiranih ispitanika, možemo reći da **mlađa populacija u HNK ima relativno nizak nivo svijesti o problemu trgovine ljudima, a istovremeno su pretežno zainteresovani za odlazak u inostranstvo, što ih čini ranjivim na trgovinu ljudima. Trgovci ljudima se koriste informacionim tehnologijama za vrbovanje žrtava trgovine ljudima nudeći im primamljive poslovne ponude u zemlji i inostranstvu, koristeći njihovo nezadovoljstvo sadašnjim životom, siromaštvo i želju da se napusti sadašnja životna sredina, jer je, po mišljenju mladih, drugdje život bolji.**

Žene žrtve seksualne eksploatacije - osobe bez imena i bez društvene podrške

Za potrebe ovog članka fokusirat ćemo se na samo dva slučaja iz cjelovitije analize urađene u master radu Pehlić Abide koja je navela deset studija slučajeva zasnovanih na podacima prikupljenih od NVO-a iz HNK koje se bave prevencijom i borbom protiv trgovine ljudima. Na detaljan način su prikazane karakteristike žrtava trgovine ljudima i samog čina eksploatacije (regrutovanje, eksploatacija, posljedice), a na osnovu kojih se mogu izvući zaključci u vezi s uzrocima ranjivosti osoba na trgovinu ljudima, faktorima koji utiču na porast potencijalnih i stvarnih žrtava trgovine ljudima u HNK, nivoom svijesti o problemu trgovine ljudima kao i ulogom interneta u vrbovanju žrtava trgovine ljudima.

Također, dijelom je prikazan i nedostatak sistema zaštite u prepoznavanju i reagovanju u slučajevima potencijalnih i stvarnih žrtava svih oblika trgovine ljudima, a pogotovo prisilnog prosjačenja i dječijih brakova. Te priče su sudbine osoba koji su bili žrtve trgovine ljudima, a slučajevi su proučeni intenzivno, produbljeno i u realnom kontekstu, kako bi se istražio proces te steklo dublje razumijevanje pozicije žrtava trgovine ljudima u HNK, ali i same pojave trgovine ljudima. Iz ovih 10 studija slučajeva je vidljivo da svako može postati žrtvom trgovine ljudima bez obzira na spol ili na situaciju u porodici. Slučajevi se pretežno odnose na seksualnu i radnu eksploataciju u BiH i u inostranstvu. Također su obrađena dva slučaja prisilnog braka uz prisiljavanje na prisilno prosjačenje.

Studija slučaja br. 1

M. N. je rođena u jednom manjem mjestu u BiH, gdje je živjela do početka rata. Zbog ratnih dejtava zajedno sa porodicom je napustila rodno mjesto, te su otišli u izbjeglištvo u Mostar. Život u izbjeglištvu je bio obilježen čestim svađama roditelja, kao i stalnim nesuglasicama između M.N. i njene majke. Majka je jako religiozna osoba i vršila je pritisak na kćerku da se ponaša u skladu s pravilima koje propisuje religija. Međutim, M.N. je sa 17 godina željela da živi kao i sve njene vršnjakinje, što je podrazumijevalo izlaske, modernu garderobu i šminku.

Majka to nije željela da toleriše i često je kćerku zlostavljala i verbalno i fizički. M.N. je sve više željela da ode od kuće, ali nije imala mogućnosti. U jednom kafiću blizu škole je upoznala mladića. Imponovalo joj je što je pokazao zanimanje samo za nju. Ti povremeni susreti su veoma brzo prerasli u ozbiljnu vezu i M.N. je bila presretna što je konačno našla nekoga ko je razumije i voli. Momak je bio veoma pažljiv prema njoj, često joj je kupovao skupocjene poklone i M.N. nije nimalo razmišljala kada joj je odmah nakon njenog 18. rođendana predložio da napusti školu, nađe posao i ode od kuće. Preko nekih svojih prijatelja momak joj je zakazao razgovor za posao i na njenu veliku radost ponuđeno joj je radno mjesto sekretarice u jednoj firmi u inostranstvu. M.N. je spakovala osnovne stvari i otišla od kuće, a da roditeljima ništa nije rekla. Momak je autom odvezao do grada u kojem je dobila posao. Međutim, odmah pri dolasku su se zaustavili ispred nekog motela, ušli su u jednu sobu u kojoj su se nalazila tri muškarca. Počelo je odmjeravanje i dobacivanje raznih nepristojnih riječi zbog kojih se osjećala nelagodno. Počela je plakati. Momak joj je prijetio fizičkim obračunom. Pokušala ga je odgurnuti, ali ju je on ošamario i od siline udarca je pala na pod. Nakon toga su je sva trojica nepoznatih muškaraca silovali i zaprijetili su joj da će je ubiti ako ne bude radila sve što od nje budu tražili.

M.N. je od toga dana pružala seksualne usluge nepoznatim muškarcima i ukoliko bi se pobunila, bila bi kažnjavana. Prijatelji njenog momka su zadržavali novac, a ona je dobijala samo hranu i osnovne higijenske potrepštine. Kako bi se nosila s takvom situacijom, počela je da konzumira alkohol, a kasnije i kokain. Dva puta je pokušala da pobjegne, ali je policija oba puta obavijestila glavnog u lancu seksualnog iskorištavanja i nakon povratka u motel oba puta je bila pretučena. Jednu večer je s klijentom izašla u poznati noćni klub u kojem je tu noć počinjeno teško krivično djelo. Pošto je M.N. bila očevidac, ljudi koji su je držali pod kontrolom su odlučili da je sklone, kako bi izbjegli probleme s policijom. Tokom vožnje M.N. se pravila da spava i čula je kako planiraju da je prodaju u Italiju nekom čovjeku koji organizuje uličnu prostituciju. Kada su se zaustavili ispred jednog ugostiteljskog objekta, M.N. je uspjela da pobjegne i ode do policije u tom gradu. Policija je ubrzo kontaktirala njene roditelje i ona je nakon 6 mjeseci ropstva vraćena kući. Ovaj slučaj je procesuiran na sudu zemlje u kojoj je M.N. bila žrtva trgovine ljudima u svrhu seksualnog iskorištavanja.

Pošto je patila od težeg oblika PTSP-a, počela je da koristi usluge psihologa NVO-a. Međutim, zbog teških trauma koje je preživjela postojala je bojazan da će duži vremenski period patiti od posljedica.

Studija slučaja br. 2

Centar za socijalni rad je obaviješten da je na području Mostara nađena djevojčica stara 12 godina bez ikakve pratnje. Djevojčica je prilikom razgovora sa socijalnim radnikom navela da je pobjegla od porodice u koju je prodana radi udaje. Međutim, tokom života sa svojim, također maloljetnim, mužem, djevojčica je bila prisiljena na prosjačenje od strane muževe porodice. Pošto djevojčica nije bila vična prošnji i nije uspijevala da iskupi iznos novca koji je odredila muževa porodica, stalno je bila podvrgnuta fizičkom i psihičkom zlostavljanju. Zbog toga je nakon nekoliko mjeseci odlučila da pobjegne i da se vrati svojoj porodici, kada je i pronađena. Pošto je ovaj slučaj imao sva obilježja krivičnog djela trgovine ljudima, obavljen je informativni razgovor s djetetom. Socijalni radnik je sačinio službenu bilješku o slučaju trgovine djetetom u svrhu sklapanja prisilnog braka te prisilnog prosjačenja. Službena zabilješka je zajedno sa videosnimkom i transkriptom razgovora s djevojčicom službeno dostavljena tužilaštvu kantona u kojem je djevojčica imala prijavljeno prebivalište, a koje je bilo nadležno za procesuiranje potencijalnog krivičnog djela trgovine ljudima. Nažalost, tužilaštvo je odlučilo da ovo krivično djelo prekvalifikuje u puno *blaže* djelo, odnosno u krivično djelo bludne radnje i spolni odnošaj s djetetom. Socijalni radnik koji je obavio inicijalni razgovor s djevojčicom je iskazao svoje protivljenje ovakvoj prekvalifikaciji, pošto je nevjenčani suprug također bio maloljetan i u trenutku počinjenja djela imao samo 15 godina, te je bilo upitno kako će kao maloljetnik biti procesuiran za bludne radnje i spolni odnošaj s također maloljetnom osobom. Ovakvom preinakom djela tužilaštvo je propustilo mogućnost da adekvatno sankcioniše prave počinitelje djela trgovine ljudima, odnosno roditelje djevojčice koji su je prodali, te roditelje mladoženje koji su je kupili. Ovaj slučaj je još u fazi procesuiranja.

Studije slučaja nam omogućavaju da izvedemo zaključke u vezi s trenutnom situacijom po pitanju trgovine ljudima u HNK, uzrocima ranjivosti, kao i

neadekvatnosti sistema zaštite u prepoznavanju i reagovanju u slučajevima potencijalnih i stvarnih žrtava trgovine ljudima, pogotovo u slučajevima kada su žrtve djeca. Osim toga, može se zaključiti da se osobe koje su potencijalne ili stvarne žrtve trgovine ljudima većinom ne odlučuju da zatraže pomoć od nadležnih institucija, bilo iz straha uzrokovanog prijetnjama i/ili ucjenama od strane trgovaca ljudima, bilo iz ubjeđenja da im te institucije neće biti u mogućnosti da pruže adekvatnu zaštitu i pomoć.

Od deset slučajeva spomenutih i obrađenih u master radu (a i iz dva navedena u članku), u njih **devet** se radi **o osobama ženskog spola**, od kojih su tri maloljetne. **Pet** slučajeva opisuje trgovinu ljudima **u svrhu seksualne eksploatacije**, od kojih je jedna žrtva maloljetna. U tri slučaja se radi **o radnoj eksploataciji**, gdje su dvije žrtve ženskog spola a jedna žrtva je muškarac. Posljedna dva slučaja se bave **prisilnim prosjačenjem** i u oba slučaja su žrtve djeca, odnosno djevojčice romskog porijekla.

U 3 predstavljena slučaja, djevojke, od kojih je jedna maloljetnica, dolaze iz **disfunkcionalnih porodica** u kojima je bilo i elemenata nasilja u porodici, zanemarivanja i zlostavljanja, i većina ih živi na granici siromaštva ili ispod te granice. U 4 slučaja žrtve navode da dolaze iz funkcionalnih porodica. Međutim, želja za boljom budućnošću je bila presudna za njihovo vrbovanje u lanac trgovine ljudima. U 1 slučaju se radi **o djevojci s poteškoćama** u razvoju, a u prestala dva slučaja se radi **o romskim djevojčicama**, koje također dolaze iz disfunkcionalnih porodica. Djevojčice su bile zanemarivane i na koncu prodate. U 2 predstavljena slučaja se radi o trgovini ljudima **u svrhu prisilnog braka** uz prisiljavanje na prosjačenje. Nažalost, ovakvi slučajevi trgovine ljudima se rijetko procesuiraju kao takvi, jer se ove pojave objašnjavaju kao „tradicionalna kulturološka praksa Roma“ pa čak i onda kad su žrtve djeca. Od 10 obrađenih slučajeva, 4 žrtve su vrbovane putem interneta.

Na osnovu svih 10 slučajeva može se zaključiti da je trgovina ljudima krivično djelo i da predstavlja jedan od najtežih oblika kršenja ljudskih prava, a da su žrtve trgovine ljudima podvrgnute najsurovijim oblicima torture i nehumanog postupanja. Osobe iz studija slučaja korištenih za master rad, ali i za potrebe ovog članka, su osobe koje su u svom životnom iskustvu svedene na **nivo obične stvari** koja se prodaje ne samo jednom već više puta čime

je narušeno opće zdravlje i kvalitet daljeg života i mogućnosti za normalno funkcioniranje. Izjednačavanje ljudskog bića s robom i njeno korištenje kao izvora zarade teška je povreda ljudskog dostojanstva, a ujedno predstavlja i gubitak slobode za te osobe.

U vrijeme prije masovnog korištenja informacionih tehnologija, a posebno prije pojave društvenih mreža, žrtve su bile vrbovane ličnim kontaktom bilo s trgovcima ljudima direktno ili s njihovim posrednicima koji su bili zaduženi za vrbovanje žrtava u svojim sredinama. Međutim, nakon što su mladi počeli da provode sve više vremena na internetu, društvene mreže su postale primarne za vrbovanje potencijalnih žrtava trgovine ljudima, jer se na taj način trgovcima ljudima otvorio neograničen prostor za djelovanje. Tome je doprinijela i mogućnost anonimnog djelovanja, odnosno neograničena i nesmetana mogućnost kontaktiranja i vrbovanja potencijalnih žrtava putem lažnih profila otvorenih na društvenim mrežama.

Na koncu, evidentno je da sve manje žrtava trgovine ljudima se usuđuje da se identifikuje kao žrtva trgovine ljudima iz više razloga. Naime, iako je trgovina ljudima prisutna u BiH već dugi niz godina, veoma je malo osuđenih trgovaca ljudima, a žrtve koje su se odlučile da svjedoče protiv eksploatatora, s jedne strane, nisu dobijale nikakvu kompenzaciju, a, s druge strane, su bile izložene ucjenama i prijetnjama upućenim ne samo njima nego i članovima njihovih porodica. Također, pojavom društvenih mreža i pametnih telefona, trgovci ljudima počinju da snimaju žrtve seksualne eksploatacije u eksplicitnim pozama i time ih ucjenjuju.

S obzirom na činjenicu da je bosanskohercegovačko društvo još uvijek prilično patrijarhalno, često je sklono da osudi i stigmatizuje žrtve, pogotovo one seksualne eksploatacije. Tome doprinosi još uvijek niska svijest o samom problemu trgovine ljudima, pa se žrtve seksualne eksploatacije često smatraju prostitutkama, koje svoje tijelo dobrovoljno prodaju. Sve ove činjenice su se itekako reflektirale kroz svih 10 priča, što je za posljedicu imalo nepružanje adekvatne ili čak nikakve pomoći i podrške žrtvama eksploatacije, daljnju viktimizaciju, a direktno pomažu porastu broja novih slučajeva trgovine ljudima na području HNK, ali i čitave BiH.

Zaključci

Kada je u pitanju trgovina ljudima, posebno iskorištavanje žena u svrhu seksualne eksploatacije u Hercegovačko-neretvanskom kantonu, ispitanici u obavljenom intervjuu⁶ navode da se trgovina ljudima javlja u HNK i generalno u BiH već tokom rata, kada su pretežno žene i djevojke, pa čak i one maloljetne, bile držane u zatočeništvu u kojem su bile primoravane na pružanje seksualnih usluga, a često su bile i prodavane ili mijenjane za nešto drugo, ili jednostavno poklanjane, čime im je dodijeljen status „robe“.

Dakle, i ako je bilo slučajeva trgovine ljudima prije rata, ona nije verificirana kao trgovina ljudima. Činjenica je da se od 1999. godine javljaju zvanične statistike o trgovini ljudima u BiH, te da su ti slučajevi u porastu. Navodi se da je na pojavu i raširenost ovog fenomena u BiH uticao i dolazak većeg broja mirovnih snaga u našu zemlju koji su bili pretežno muškarci i koji su tražili tu vrstu zabave – seksualno usluživanje.

Osim toga, bitno je da se navede da je u tom periodu pa sve do otprilike 2004. godine BiH bila prvenstveno zemlja tranzita i odredišta za žrtve trgovine ljudima koje su u većini slučajeva bile žrtve seksualne eksploatacije. Žrtve su najčešće bile porijeklom iz Moldavije, Rumunije, Ukrajine, Bugarske, pa čak i iz Srbije, odnosno svih onih zemalja koje su imale sudbinu sličnu BiH, odnosno koje su prošle ili prolazile političke i društvene promjene. Međutim, BiH je veoma brzo postala i zemlja porijekla žrtava, žena i djevojčica, ali također i muškaraca i dječaka, koji su regrutovani u svrhu seksualne, radne eksploatacije, prosjačenja te drugih pojava oblika trgovine ljudima.

U vrijeme nakon rata, žene žrtve i mnoge druge nakon njih su bile veoma preplašene i odbijale su svaku vrstu pomoći. Činjenica je da je nevladin sektor primarno bio taj koji je alarmirao vlasti i obavijestio ih o postojanju ovog problema na području HNK, ali i šire, nakon čega su se vlasti počele ozbiljnije baviti ovim problemom, odnosno donositi zakone i relevantne propise te usvajati akcione planove i ostale dokumente koji su imali za cilj sprečavanje i borbu protiv ove pojave.

6 U grupnom intervjuu je učestvovalo 10 ispitanica iz nevladinog sektora, odnosno predstavnice Udruženja „Novi put“ i NVO Žena BiH. Priznate stručnjakinje u borbi protiv trgovine ljudima te općenito rodno zasnovanog nasilja, imaju dugogodišnje iskustvo u podizanju svijesti i sprječavanju trgovine ljudima, te pružanju direktne asistencije žrtvama raznih vidova trgovine ljudima,

Danas su vlasti BiH definisale nacionalne akcione planove i politike, usvojile zakone, pravilnike i druge propise koji tretiraju borbu protiv trgovine ljudima. Međutim, njihova implementacija nije zadovoljavajuća, a naročito u dijelu podizanja svijesti o ovom problemu među ranjivim kategorijama i širom javnošću, što je trebao biti prioritet uzevši u obzir činjenicu da je BiH sada prvenstveno zemlja porijekla žrtava. Regionalni monitoring timovi, koji su oformljeni kako bi se uspostavili dodatni kapaciteti za poboljšanje funkcionalnih veza između nadležnih institucija sa svih nivoa vlasti i relevantnih nevladinih organizacija, su više služili kao forumi za razmjenu informacija, a ne za predviđeni mandat uspostavljanja lokalnih mehanizama upućivanja. Čitava zemlja, uključujući i HNK, se zbog sve gore i teže političke i ekonomske situacije i sve osjetnije nestabilnosti jednostavno pokazale kao plodno tlo za trgovinu ljudima. Ispitanice smatraju da je sve navedeno doprinijelo trenutnoj lošoj situaciji po pitanju trgovine ljudima i u samom HNK.

Mehanizmi suočavanja s problemom žrtava i njihovog zbrinjavanja, navodi na zaključak da su žrtve većinom djevojke koje su dolazile iz politički nesređenih i osiromašenih i/ili nerazvijenih zemalja, a to je upravo situacija u kojoj se čitava zemlja, uključujući i HNK, trenutno nalazi.

Sada se nalazimo u situaciji da naši građani bježe od siromaštva, nezaposlenosti, neuređene države i zbog nedostatka svijesti o problemu, prihvataju razne ponude za posao. BiH je trenutno „idealno tlo“ za vrbovanje žrtava za razne vidove eksploatacije. Situacija u zemlji i društvu općenito „tjera“ djevojke da napuste zemlju u potrazi za nekom boljom budućnošću. Upozorenja su sada od NVO-a jasna da nove potencijalne žrtve trgovine ljudima su izbjeglice koje trenutno borave na području BiH. Mnogi muškarci, žene i djeca putuju bez dokumenata, mnogo je djece bez roditeljske pratnje, i svi oni, u svojim očajničkim nastojanjima da se domognu zapadne Evrope, predstavljaju lak plijen za trgovce ljudima.

Kako bi se uspostavio efikasan sistem za prevenciju i borbu protiv trgovine ljudima, te pružila neophodna ali i efikasna asistencija žrtvama trgovine ljudima, potrebno je uspostaviti potpunu koordinaciju svih aktivnosti koje se poduzimaju, kao i punu saradnju svih angažovanih aktera. U BiH to još uvijek nije slučaj.

FATAL CONSEQUENCES OF SOCIAL TRANSITION: SEXUAL EXPLOITATION OF WOMEN AS A CONSEQUENCE OF HUMAN TRAFFICKING IN HERZEGOVINA-NERETVA CANTON

SUMMARY

Human being trafficking is a burning social issue, especially considering the fact that sexual exploitation of women / children is currently the most economically profitable social criminal activity of any other activity in BiH, especially after the last war. Human being trafficking existed in the Balkans before, but the spread of this phenomenon occurred primarily as a result of the war and the disintegration of the SFRY, which was accompanied by great destruction, displacement and uncontrolled migration of the population in the presence of a large number of different domestic and foreign military formations. Wars and poverty have contributed to greater visibility and representation of this phenomenon in our society. Some authors, in the context of the links between war and the collapse of the state, on the one hand, and human trafficking, on the other, accept that these correlations have only recently begun to be discussed openly.

Keywords: human being trafficking, sexual exploitation, trafficking, war victims

LITERATURA/Izbor:

- Ajduković, M. i Pavleković, G. (2004): *Nasilje nad ženom u obitelji. Društvo za psihološku pomoć*
- Anđelković M., Beširević V., Vukasović T. i dr. (2011): *Trgovina ljudima u Republici Srbiji: izveštaj za period 2000-2010. Astra-Akcija protiv Trgovine Ljudima.*
- Bartlett, K.T., Rhode, D.L. and Grossman, J.L. (2016): *Gender and law: Theory, doctrine, commentary.* Wolters Kluwer Law & Business.
- Belušić, M., Doležal, D., Dvorski, I. i Draganja, M. (2006): *Trgovina ljudima. Kriminologija i socijalna integracija, Sveučilište u Zagrebu, Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet 14(2),*

ISTRAŽIVANJA

- Connell, N.M., Jennings, W.G., Barbieri, N. and Reingle Gonzalez, J.M., 2015. Arrest as a way out: understanding the needs of women sex trafficking victims identified by law enforcement. *Journal of Crime and Justice*, 38(3), pp.351-360.
- Cole, A. (2005): Reconceptualizing Female Trafficking: The Inhuman Trade in Women. *Women's Rts. L. Rep.*, 26, p.97.
- Harrington, C. (2003): Peacekeeping and prostitution in Bosnia-Herzegovina and Kosovo. In *Gender and Power in the New Europe, 5th European Feminist Research Conference, Lund University, Sweden, August* (pp. 20-24)
- Korićanac, I. (2013): Trgovina ljudima: trauma i psihoterapija. Beograd: NVO ASTRA – Akcija protiv trgovine ljudima
- Muftić, L.R. (2013): Attitudes regarding criminal justice responses to sex trafficking among law enforcement officers in Bosnia and Herzegovina. *Varstvoslovje*, 15(2), p.177.
- Muftić, L.R. and Pehlić, A. (2015): Sex Trafficking in Bosnia and Herzegovina: A Descriptive Analysis Based on Law Enforcement Officers' accounts. Sarajevo: *Kriminalističke teme*, (5-6), pp.3-16